

מאורות הדף היומי

עלון שבועי ללומדי "הדף היומי"

י"ל ע"י ביהמ"ד לנגידי שיעור "דף היומי" בראשות הגר"ד קובלסקי שליט"א וע"י קרן ברכה ומוטי זיסר

גליון מס' 195

מסכת שבועות כ"ג-כ"ט

בס"ד, י"ד אדר א' תשס"ג

השבוע בגליון

■ נוכלים בבית הדין
■ המוכר הערמומי והקונה התמים
■ מדוע זעם קיסר בומיה?

■ יום כיפור ללא איסור אכילה!
■ ביקש לצום חצי יום וקיבל תענית של יום שלם

■ תוקפו של איסור דרבנן
■ העובר על איסור מדרבנן עובר על איסור מן התורה?
■ שני מרכיבים באיסור מדרבנן

דבר העורך

תגובה מרכזים

הרה"ג ר' אבייפוס שליט"א המתגורר בעיירה רכסים, סיפר לנו השבוע בהתרגשות על תגובה מרתקת, ספונטנית ומעניינת שהתרחשה ביישובו, בעקבות סיפור הדגים שהובא בטור זה בגליון מספר 191 וכותרתו - "שומר מצווה לא יידע דבר רע". נזכיר בקצרה, כי סיפור זה עוסק באברך צעיר, אשר קיבל על עצמו שלא להפסיק מלימודו בשעות הלימוד הקבועות, ובסיעתא דשמיא מיוחדת לה זכה לאחר שעמד בניסיון.

את האחוזה הנפלאה השוררת בקהילות הקטנות השוכנות באזורים מרוחקים ממרכז הארץ, אין צורך לתאר. מין דוק של שותפות תמימה מכסה על בתי היישוב כולו, ומאחד את לבותיהם.

כך, בבוקר אחד לפני כשבועיים, משגאו רגשות לבו של הרב ד.ט. הוא חש צורך לשתף את חבריו בתחושותיו. עם סיום תפילת שחרית, הוא הלם בכף ידו על הסטנדר שלפניו, וסיפר את המעשה הבא:

"אתמול קראתי בגליון 'מאורות הדף היומי' על האברך, שהתגבר על עצמו ולא הפסיק את קביעות לימודו כדי לרכוש דגים, ועל הערבי שזימנה לו ההשגחה העליונה.

אני מבקש לשתף אתכם בחוויה דומה שעברה עלי, אך מן הצד השני, של מי שלא עמד בניסיון, הפסיק את לימודו בשעה הקבועה ללימוד הדף היומי, ולבסוף נוכח, כי הוא לא הרוויח מכך מאומה.

כולכם מכירים את הרב יהודה מ. שליט"א, המשתתף בקביעות בשיעור הדף היומי.

אתמול התקיימה חתונה מחוץ לרכסים. ידעתי כי הרב יהודה. אמור לקחת חלק בשמחה זו, ובטוח הייתי כי אוכל להצטרף אליו לנסיעה ברכבו מיד בתום השיעור.

אולם, כאשר נכנסתי אתמול לבית המדרש, חשכו עיני. הרב יהודה היה לבוש בגדי יום חול. אני מכיר משכבר הימים. חתונה כי ממשמשת ובאה, ניתן להבחין בה עליו כבר משעות אחר הצהריים. הוא מגיע לשיעור הדף היומי כאילו החופה מתקיימת בבית הכנסת, ולאחר סיום השיעור הוא ממחר להשתתף בשמחה. ואילו היום - מאומה.

מגיד השיעור החל להרצות את שיעורו, ואני, ראשי ורובי בחתונה. ניסיתי לתפוס את תשומת לבו של הרב יהודה. מצמצתי בעיני, נענעתי את ראשי, הנפתי את זרועי, חרקתי בכסאי, השתעלתי קלות, קמתי המשיך בעמוד הבא

דף כג/ב מושבע מהר סיני הוא... במפרש חצי שיעור...

תוקפו של איסור דרבנן

כלל גדול בדיני שבועות מבואר בסוגייתנו - כל אדם מושבע מהר סיני לקיים את הכתוב בתורה. לפיכך, אם אדם נשבע שלא יקיים מצווה מסויימת, אין תוקף לשבועתו. ואף אם נשבע לקיים את מצוות התורה, אין שבועתו חלה עליו, מאחר שאין בה כל צורך. אולם, אם הוא נשבע שלא יקיים מצווה מדרבנן, שבועתו חלה, וכן נפסק להלכה (טור יו"ד סי' רל"ט). טרם נרחיב בביאור הדברים, נתייחס לפסק הלכה מעניין שנמסר בשם רש"י לגבי "תקנות הקהל" ונפסק להלכה (שו"ע יו"ד סי' רכ"ח סעי' ל"ג).

"תקנות הקהל" הן תקנות הלכתיות וגדרים הלכתיים אשר תוקנו על ידי ראשי הקהל, כדי לגדור פרצות ולשמר את קיום התורה. רש"י פסק, כי כפי שהנשבע שלא לקיים מצווה מן התורה אין שבועתו חלה, כך הנשבע שלא לקיים את תקנות הקהל אין שבועתו חלה. שהרי התורה מצווה בפסוק (דברים כז/כז) "ארוך אשר לא יקים את דברי התורה הזאת", לקיים תקנות שנועדו לשמר את קיום התורה, והנשבע שלא לקיימן, שבועתו נוגדת את ציווי התורה.

תקנת הקהל חמורה יותר מתקנת חכמים? הגאון מוילנא זצ"ל (ביאור הגר"א, שם) תמה על פסק הלכה זה. וכי תקנות הקהל חמורות מתקנות חז"ל, אשר הנשבע שלא לקיימן שבועתו קיימת? (ועיי' בביאור הגר"א מש"כ בדרך "אפשר") במאמר הבא ניווכח כיצד ראשי הישיבות מיישבים את הדברים באופן נפלא.

האם העובר על איסור מדרבנן עובר על איסור מן התורה: כידוע, קיימת מחלוקת בין הרמב"ם והרמב"ן לגבי מצוות ואיסורים מדרבנן. לדעת הרמב"ם (ספר המצוות שורש ראשון), העובר על איסור מדרבנן, עובר על איסור מן התורה! שכן, ציוותנו התורה (דברים יז/א) "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל". אולם, לדעת הרמב"ן (השגות שם) לא עבר אדם זה על איסור מן התורה, כי אם על איסור מדרבנן [א"י, במסכת הוריות ד/א נבאר בהרחבה מחלוקת זו].

גדולים ורבים עוסקים בשיטתו של הרמב"ם, בהם התשב"ץ (בחיבורו "זוהר הרקיע" על אזהרות ר"ש אבן גבירול), שהציב לפתחו של הרמב"ם קושיה איתנה. כיצד יפרש הרמב"ם את סוגייתנו, בה מבואר כי הנשבע שלא לקיים מצווה מדרבנן **שבועתו חלה**. הלא לדעתו כל מצווה מדרבנן היא מצווה מן התורה! - "לא תסור" ("מגילת אסתר" על ספר המצוות שורש א').

שני מרכיבים באיסור מדרבנן: הגאון רבי שמעון שקופ זצ"ל ("שערי יושר" שער א' פ"ז), סולל דרך מבריקה המאירה לעינינו את דעתו של הרמב"ם במלוא הדר גאונו. לכשתבונן באדם האוכל מאכל האסור מדרבנן נבחין, כי מעשה האיסור מורכב משני מרכיבים. **א.** אכילת מאכל אסור. **ב.** אי ציות לדברי חכמים. כלומר, פעולת האכילה של המאכל האסור אינה אסורה אלא מדרבנן. אולם, אי הציות לציוויים, הוא איסור מדאורייתא.

מעתה, חילוק ברור ניצב ועומד בין איסור מן התורה, לאיסור מדרבנן. השבועה אשר נשבענו לציית לחוקי התורה, כללה בתוכה את האיסורים הפרטניים שהטילה התורה על כל המאכלים ואת כל שאר האיסורים, אך היא לא כוללת את האיסורים שהטילו רבנן לאחר מכן, שהרי בשעת השבועה לא היו איסורים אלו תקפים. לפיכך, גם לפי הרמב"ם, הנשבע שלא יקיים מצווה מדרבנן, שבועתו חלה.

נשוב כעת להערתו החריפה של הגאון מוילנא זצ"ל, בדבר העדפת תקנות הקהל על פני תקנות חז"ל. לא יתכן, תמה הגר"א, שהנשבע לעבור על תקנת חז"ל שבועתו חלה, והנשבע לעבור על תקנות הקהל, שבועתו אינה חלה. אף קושיה זו המשיך בעמוד הבא

לעילוי נשמת

הרב **משה צבי יוסף הלפרן** ז"ל

ב"ר שלמה ז"ל נלב"ע ט"ו אדר תשל"ב

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י ידידיו משפחות הלפרן קרית קריניצי - גבעת שמואל

לעילוי נשמת

הר"ר **יעקב עזרא ביקל** ז"ל

ב"ר צבי אלימלך ז"ל נלב"ע י"ג אדר תשס"ב

ת.נ.צ.ב.ה.

המשך מעמוד קודם

מתרככת ומתבהרת מאליה לאור האמור לעיל, כותב הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל. שכן, יש להבדיל בין אדם הנשבע שיאכל מאכל שנאסר על ידי חכמים, לאדם הנשבע שאין הוא מוכן לקבל את מרות החכמים. שהנה, המאכל עצמו אינו אסור אלא מדרבנן ואינו נכלל בשבועה אשר נשבענו לקיים את התורה. אך ציווי התורה לציית לחכמי ישראל, נכלל בשבועתנו לקיים את דברי התורה, וממילא שבועתו אינה חלה.

בהתאם לכך, ברור החילוק הנוקב בין המקרה שעליו נסוב פסקו של רש"י לסוגייתנו. סוגייתנו עוסקת באדם שנשבע לעבור על איסור מדרבנן, - שבועתו חלה, כי על איסור זה אין הוא מושבע ועומד מהר סיני. לעומת זאת, רש"י התייחס לאדם שנשבע "שלא ליכנס בתקנת הקהל", כלומר, הוא אינו מקבל עליו את מרותם של מתקני התקנות - זוהי שבועה הנוגדת את הפסוק אשר עליו הוא נשבע בהר סיני - "ארור אשר לא יקים" (ויקרא כ"ז, ט"ז) אות ט', ועיי"ש שמבאר ע"פ דברי הגר"ח מבריסק זצ"ל שגם הרמב"ן מודה לכך שיעקר החיוב לשמוע בקול חכמים הוא מדאורייתא, והדבר מבואר ברמב"ן עה"ת, ועיי"ש שמבאר את מחלוקת הרמב"ן והרמב"ם, ועכ"פ הדברים הנ"ל כתב שם לדעת הרמב"ן.

דף כד/א האוכל נבילה ביוה"כ פטור

יום כיפור ללא איסור אכילה!

היה זה בערב יום כיפור. יהודים רבים לקו במחלת הכולירע אשר הפילה חללים ברחבי העיר, ובהתקרב היום הקדוש העיקה על יהודי העיר המחשבה, שרוב הקהל ייאלץ לעבור על איסור התורה ולאכול ביום כיפור. אף ההצעה לאכול "חצי שיעור" בלבד [פחות מכתובת מאכל ופחות מרביעית משקה] מידי פעם, לא העלתה ארוכה לצערם, משום שאמנם אין נענשים על אכילת "חצי שיעור", אך גם אכילת כמות כזו אסורה מן התורה. האם יש דרך הלכתית להפחית את האיסורים שעליהם ייאלצו לעבור יהודים אלו? בשם הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל, מוסרים עצה הלכתית, אשר לגודל חריפותה היא רווחת עד לימינו אלה בבתי המדרש.

השבועה המדהימה: "בערב יום כיפור", אמר הגאון, "יש לפרסם כרוז שלפיו, טרם כניסת יום הכיפורים על כל יהודי חולה להשבע כי החל מרגע זה ועד צאתו של היום הקדוש הוא לא יאכל כ"שיעור". עתה, אחר שנשבע שלא יאכל "שיעור" ביום הכיפורים, ייקל עליו לאכול ביום הכיפורים... מוזר? להלן ניווכח עד כמה פשוט רעיונו הגאוני.

אין איסור חל על איסור: נפתח בסוגייתנו, בה מבואר כפי שכתב הרמב"ם (הל' איסורי ביאה פרק י"ז הל' ח'): "כלל גדול בכל איסורים שבתורה, שאין איסור חל על איסור...". כלומר, כאשר חפץ מסוים, כגון מאכל, אסור, ונוצרו תנאים חדשים אשר בעטיים יש להחיל איסור נוסף על מאכל זה, הדומה לאיסור הקיים עליו זה מכבר, אין האיסור השני חל עליו, משום ש"אין איסור חל על איסור". [ביתר פירוט: להלכה, אם האיסור הנוסף הוא "איסור מוסיף" או "איסור כולל", איסור חל על איסור. "איסור מוסיף" - אם האיסור השני מוסיף איסורים על חפץ זה, כגון, שהאיסור הראשון אסור באכילה בלבד, והאיסור השני גם גורם לו להאסר בהנאה. "איסור כולל" - אם האיסור האחרון כולל בתוכו מאכלים נוספים, שעד עתה היו מותרים, מתוך שהאיסור חל עליהם, הוא חל גם על החפץ האסור].

חצי שיעור אסור מן התורה: כאמור לעיל, נפסק להלכה (רמב"ם הל' מאכלות אסורות פרק י"ד הל' ב' ועוד), כי גם חצי שיעור אסור מן התורה, כדעת רבי יוחנן (יומא ע"א), משום שחצי השיעור "חזי לאיצטרופי". בפירוש סברה זו נחלקו רבותינו [במסכת חולין נרחיב בעניין זה בע"ה], ולדעת הריב"ש (שו"ת סי' רפ"ח), הצ"ח (פסחים מז"א) ופוסקים נוספים, כוונת הגמרא היא, שהתורה גם אסרה "חצי שיעור", משום ש"חצי שיעור" זה ראוי להצטרף ל"חצי שיעור" אחר ולהרכיב איסור שלם של "שיעור". אמור מעתה, התורה אסרה אכילת "חצי שיעור", אך ורק כאשר הוא ראוי להוות נדבך להרכבת איסור של "שיעור" שלם. [לפיכך, האוכל "חצי שיעור" רגע קט לפני צאת יום הכיפורים, אינו עובר על איסור "חצי שיעור", משום שבפועל לא ניתן לעבור עם "חצי שיעור" זה על איסור "שיעור", שהרי אותו אדם לא יספיק לאכול "חצי שיעור" נוסף לפני צאת היום הקדוש].

ומכאן, לרעיונו של הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל. "השבועה", אמר, "כי לא תאכלו **שיעור שלם**" [וכן שלא תעשו את כל המלאכות והאיסורים האחרים של יום כיפור], החל מדקה אחת לפני כניסת יום הכיפורים ועד צאתו. שבועה זו תגרום לכך שתהיו אסורים לאכול ביום הכיפורים עקב שבועתכם, וממילא, איסור התורה לאכול ביום כיפור כלל לא יחול עליכם, שהרי "אין איסור חל על איסור" [מאחר שהם אסור את עצמם גם מכל האיסורים, אין יום כיפור נחשב "איסור מוסיף", שהרי אין הוא אוסר עליהם דבר מה שהיה מותר להם עד עתה].

"מעתה", המשיך רבי ישראל, "כאשר תאכלו **חצי שיעור** ביום כיפור, לא תעברו על כל איסור מן התורה. שהנה, האיסורים מהם אתם חוששים כעת הם איסור האכילה ביום כיפור ואיסור האכילה מחמת השבועה. ובכן, מחמת שבועתכם אין לכם לחשוש, כי נשבעתם שלא תאכלו **שיעור שלם**, אך לא נשבעתם שלא לאכול חצי שיעור ("משנה למלך" הל' שבועות פ"ד). ואם הלמדנים שבכם ישאלו מדוע לא יחול איסור האכילה ביום הכיפורים על אכילת "חצי שיעור", היינו: במקום שבו לא חל איסור השבועה - אכילת חצי שיעור - יחול איסור יום הכיפורים, שהרי במקרה זה אין איסור חל על איסור? אף לכך אין לחשוש. שכן, איסור "חצי שיעור" אינו איסור עצמי, והוא חל אך ורק כאשר הוא יכול להרכיב את איסור

המשך בעמוד הבא

וישבתי חליפות, אך הוא ישב לו בתוך ד' אמות של הלכה, לא ראה מאומה ולא הבחין בדבר כל שהוא. כל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו שקועים היו במתיקות התורה.

השעון התקדם, במהירות יתר - כך נדמה היה לי, וחרדתי גברה. ידעתי, כי אני חייב להתייצב לחתונה זו. על העדרותי מחתונת הבן הקודם אני מתנצל עד היום... לא אוכל להוסיף חטא על פשע.

לפתע הבחנתי בחברי, שחלף במרוצה בבית המדרש ובגדי חג עליו. נטשתי את הגמרא ואצתי לקראתו, ומפיו התברר לי, כי ברגע זה אמורה לצאת הסעה מרכסים לעבר אולם החתונה.

עד אותו רגע כלל לא ידעתי על הסעה זו. זה שנים שלא החסרתי שיעור בדף היומי, ולא הייתי מודע לכל פעילות שהתרחשה בשעות הלימוד הקבועות שלי מימים ימימה.

הפעם נכשלתי.

חמש עשרה דקות לפני סיום השיעור סגרתי את גמרתי, ובראש מושפל עזבתי את בית המדרש לעבר האוטובוס.

צלילי התזמורת העליזה, מראה פניו השמח של אבי החתן והריקודים העליזים, הפינו את עצבותי. חיש מהר השתלבתי במעגלים, "כל המשמח חתן וכלה כאילו בנה חורבה אחת מחורבות ירושלים"... את, כלום יכול הייתי להפסיד שמחה שכזו?

הריקודים נמשכו. רוקדים וותיקים ומותשים נשרו מן המעגל, אנשים חדשים הצטרפו אליו והשמחה גברה והלכה. האדם שלצידו נטש, רץ אחר ילדו הקט שנקלע לתסבוכת "הורה", ויד חסונה מילאה את מקומו ולפתה את ידי. עיני היו עצומות, אבל היה ברור לי שהוא רוצה לרקוד. שיח רקדנים.

קפצנו, עלונו, רקדנו ושמחנו, כעבור דקה פתחתי את עיני וכמעט התמוטטתי. **הרב יהודה מ.** התנשף קמעא, "אה, גם אתה אוהב לרקוד?"...

למדתי בדרך הקשה, סיים הרב ד.ט. כי השומר בהקפדה על שעות הלימוד שקבע לעצמו, אינו מפסיד לעולם. להיפך, מי שקוטע את קביעותו הוא המפסיד.

מן הראוי לסיים בדבריו של מרן רבי יוסף קארו ב"שולחן ערוך" חלק "אורח חיים" סימן קנ"ה סעיף א': "ויקבע עת ללמוד, וצריך שאותו עת יהיה קבוע, שלא יעבירו אף אם הוא סבור להרויח הרבה!!!" רבינו ה"חפץ חיים" זצ"ל מוסיף בספרו "משנה ברורה" (שם סי' ק"ה) "ואיש כזה הוא מבעלי אמנה, שמאמין ובוטח בה' שלא יחסר לו מזונותיו על ידי זה".

.....
המעוניין לזכות את הרבים בסיפור מעניין, או בעובדה מרתקת שניתן ללמוד ממנה מוסר השכל, מוזמן לפנות למערכת מאורות הדף היומי, ואנו נפרסם זאת בע"ה בטור זה.
כתובתנו: ת.ד. 471 בני ברק. פקס: 03-570-67-93
.....

בברכת התורה העורך

פנינים

דף כ"א להרע או להטיב

חכמים "להרע"

פעם אחת סיפרו לחוזה מלובלין זיע"א על צדיק מסויים שדרכו להתענות ולהסתגף. **אמר החוזה:** בסוגייתנו דרשו חז"ל "להרע או להטיב - אוכל ולא אוכל". שתי דרכים לעבודת ה' - דרך רעה ודרך טובה, אך אין ספק, כי הדרך הטובה עדיפה על הדרך האחרת. ועל כך

המשך בעמוד הבא

המשך מעמוד קודם

ה"שיעור" השלם. במקרה שלפניכם, יום הכיפורים כלל אינו אוסר עליכם לאכול שיעור שלם... (עיי' שו"ת "מנחת שלמה" ח"א סי' ל"א, ועיי"ש מה שפקק בזה).

דף כ"ב בשפתיים ולא שגמר בלבו להוציא בשפתיו ולא הוציא

ביקש לצום חצי יום ואמר נוסח קבלת תענית של יום שלם

לפני מספר שנים, ביקש יהודי לקבל על עצמו להתענות מחצית של יום המחר. כידוע, על המבקש להתענות לקבל את התענית על עצמו בתפילת המנחה של היום הקודם לתעניתו, משום שהתענית הרי היא כקרבן, וכשם שיש להקדיש את הקרבן לפני הקרבתו, כך יש להקדיש את התענית (לבוש או"ח סי' תקס"ב סעי' ה'). ברם, מיודענו טעה, ובתפילת המנחה הוא אמר את הנוסח המקובל "הריני מקבל על עצמי תענית", בלא לפרש שכוונתו למחצית היום בלבד. נבון ונסער הציג מתענה זה את מקרהו לפני הרבנים.

כלל נקוט בידינו: "דברים שבלב אינם דברים" (קידושין מט/ב). כלומר, אין להתייחס למחשבתו של אדם, אם היא נוגדת את הדברים שהוציא בפיו. לפיכך, מאחר שאדם זה אמר נוסח של קבלת תענית מלאה, לכאורה, עליו להתענות יום שלם. אלא שהתעניתו, איש מן הרבנים אליהם פנה לא הורה לו להתענות יום שלם. עם זאת, הוא קיבל שתי תשובות שונות משני רבנים, כפי שיבואר להלן.

בסוגייתנו מבואר, כי אם אדם ביקש להישבע שלא יאכל "פת חיטים", אך הוא טעה ונשבע כי לא יאכל "פת", שבעתו חלה עליו, משום שהמילה "פת" גם מתפרשת כ"פת חיטים". אולם, אדם שביקש להישבע שלא יאכל "פת חיטים" אך טעה ונשבע כי לא יאכל "פת שעורים", רשאי לאכול, הן פת שעורים והן פת חיטים. זאת, מאחר שאין פיו ולבו שווים - על פת חיטים לא נשבע, ועל פת שעורים לא התכוון להישבע.

לכאורה, סוגייתנו סותרת את הכלל הנודע, "דברים שבלב אינם דברים", שהרי אדם זה רשאי לאכול פת שעורים אף על פי שנשבע במו פיו כי לא יעשה כן.

אולם, הראשונים (רמב"ן, רא"ש ורי"ן, ועיי' בתוס' ד"ה "גמרי") מבארים, כי יש להבדיל בין אדם שנשבע, ולאחר מכן טען, כי בליבו כיוון שלא תחול שבעתו, לבין אדם שנשבע בטעות. הנשבע מתוך מודעות לדבריו, אלא שבליבו אינו מתכוון שדבריו יחולו, שבעתו חלה עליו, משום שמחשבתו בטלה ביחס לדיבורו. אך כאשר האדם שנשבע טוען, כי כלל לא התכוון להוציא מפיו את שאמר - נאמן הוא על כך, משום ששבעתו כלל אינה נחשבת שבעה אלא כטעות בלבד. וכן נפסק להלכה (ישולחן ערוך יו"ד סי' ר"י סעי' א').

נשוב כעת למיודענו, המתענה לחצאין, ולתשובות שקיבל מן הרבנים. הגר"ש וואזנר שליט"א (שו"ת "שבט הלוי" חלק ח' סי' ק"ל) פסק לו, כי עליו להתענות חצי יום, שכן, גם תענית של חצי יום קרויה תענית, וממילא, הרי הוא כמי שהתכוון לאסור על עצמו "פת חיטים" ולבסוף אמר "פת" שאינו רשאי לאכול פת חיטים.

ואילו הגר"מ בראנדסדורפר שליט"א ("קנה בשם" ח"א סי' ל"ג) פסק כי אין הוא צריך לצום כלל. זאת, לאחר שהוכיח, כי צום של חצי יום בלבד, כלל אינו קרוי "תענית", וממילא, אין הוא דומה אלא לזה שביקש להישבע, כי ימנע מאכילת "פת חיטים" אך טעה ונשבע שלא יאכל פת שעורים, שרשאי לאכול הן "פת חיטים" והן "פת שעורים".

דף כ"א קניא דרבא

נוכלים בבית הדין

מקרה מפורסם ביותר, של נוכל אשר ניסה להערים בבית הדין על בעל דינו זכה, ששבועות הנוכלים יכוננו כשם המקרה - "קניא דרבא". מעשה שהיה כך היה. אדם פנה לבית דינו של רבא ותבע את חברו לדין על שהוא מסרב להחזיר הלוואה שנטל ממנו. הנתבע הופיע בבית הדין של רבא והצהיר, כי הוא מוכן להשבע שהחזיר את ההלוואה לבעליה. טרם שבעתו הוא ביקש מבעל דינו שיחזיק את מקל הליכתו לרגע קט. לאחר שנשבע חלה, חרה אפו של התובע על עזות מצחו של הנתבע, ובחמת זעם הוא הניף את המקל שזה עתה נמסר לידו על ידי הנתבע, והכהו בו. הקול המתכתי והמצלצל של המטבעות אשר התגלגלו ארצה מן המקל החלול שנשבר גילה כי הלווה תכנן תרמית, על ידי הטמנת מעות ההלוואה במקל ומסירתו לבעל דינו לפני השבעה, כך ששבעתו "החזרתית" תהיה אמת.

כדי למנוע הישנות מקרים מעין אלו, אשר בהם הנתבע אינו חושש להישבע משום שהוא סבור כי אין שקר בשבעתו, אך השבעה אינה משיגה את מטרתה, שהיא - אילוץ הנתבע לחשוף את האמת מחמת ייראתו מן השבעה - תקנו חכמים, שטרם השבעה יאמר בית הדין לנתבע, כי שבעתו היא על דעת בית דין. כלומר, כוונת שבעתו היא כנה ואמיתית, ללא תחבולות (עיי' נדרים כהא ובר"ן שם, ובתוס' בסוגייתנו בעמוד ב' ד"ה "כי היכי").

נחלקו הפוסקים, מה דינה של שבעת "קניא דרבא" זו. האם הנתבע לא עבר על איסור שבעת שקר, משום שאכן לא הוציא דבר שקר מפיו, או שמא, מאחר שכוונת המילים "החזרתית את הממון" היא, שהחזירו לבעליו באמת, והוא לא עשה כן, הרי הוא נחשב כנשבע לשקר.

המשך מעמוד קודם

מתאונן הנביא ירמיה (ד/כב) "חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו". כלומר, בוחרים הם דרך של "להרע" לעבודת ה', תחת הדרך של "להיטיב"...

דף כ"א בל יחל דברו

קדושת הדיבור

בתורה (במדבר ל/ג) נאמר: "לא יחל דברו כל היוצא מפיו יעשה". אמר על כך המגיד מקוזניץ זיע"א: השומר דיבורו שלא לחללו, מזכך את כח הדיבור עד שדבריו נשמעים במרום, בבחינת "צדיק גזור והקב"ה מקיים"... ("עבודת ישראל").

דף כ"ב מוצא שפתיך תשמור

זהירות בנדרים

בהגיע אחת מבנותיו של הגרש"ז אויערבך זצ"ל, לגיל של "מופלא הסמוך לאיש", היינו, לגיל של 11 שנים, קרא לה, לימדה עיקרי הלכות תרומות ומעשרות ונדרים, וביאר לה במתק שפתי, עד כמה עליה להזהר בדיבורה מכאן ואילך ("הליכות שלמה").

דף כ"א נשבע לקיים את המצוה

אין עוד "תירוצים"

כאמור בסוגייתנו, אין תוקף לשבעתו של זה הנשבע לקיים מצוה. מנגד נאמר (נדרים ח/א): "מנין שנשבעין לקיים את המצוה? שנאמר, נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדק. והלא מושבע ועומד מהר סיני הוא! אלא, הא קמ"ל, דשרי ליה לאיניש לזרוזי נפשיה". כלומר, אדם רשאי להשבע לקיים מצוה מן התורה, כדי לזרז את עצמו לקיימה.

הסטייפלר זצ"ל הסביר זאת כך:

דרכו של אדם, שכאשר הוא מתעצל במצוה מסויימת, הוא מוצא לו הוראת היתר שבמקרה פלוני או במצב אלמוני פטור הוא מקיומה. אולם, כאשר הוא יושב לזרז את עצמו לקיימה, תבוא השבעה ותטפח על פניו: מה נפשך. אם פטור אתה מן המצוה, שבעתך חלה ועליך לקיימה... (קהילות יעקב, נדרים, סימן ו').

דף כ"א אלהי כסף ואלהי זהב

בחירות לכהונת דיין

מספר דיינים התמודדו על משרת הדיין שהתפנתה בעיר ברודי. אחד מהם חפץ לשלם עבור התפקיד, ופרנסי העיר נטו לבחור בו בהוסיפם, שהכסף לא ישתלשל לכיסם אלא יוקדש לצורכי שמים, לבניית בית כנסת, מקוה, וכדומה.

אמר להם רבי שלמה קלוגר זצ"ל רבה של העיר:

עליכם ועל שכמותכם קורא הפסוק (שמות כ"ט): "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב". אל תעמידו מי שאינו הגון עבור בצע כסף, אף שהדבר נעשה למעני כביכול, "אתי", למען ארויח בית כנסת או מקוה... (פרדס יוסף).

דף כ"א שקולה מצוות ציצית כנגד כל המצוות כולן

חזקה שיקיים הכל

במדרש הוסיפו וביארו חז"ל, כי המקיים את מצוות ציצית, כאילו קיים כל התורה כולה. וכל כך למה? מבאר בעל ה"הפלאה" - כיון שלבש ציצית אף על פי שאינו מחוייב בה, חזקה עליו שיקיים גם שאר המצוות, ואפילו את אלו שאין כל אדם יכול לקיימן, לו היה יכול, ודאי היה מקיים אותן... ("פנים יפות", פרשת שלח).

המשך מעמוד קודם

במשך הדורות הצטברו תחבולות מוזרות ומעניינות כאחת, שהתבצעו על ידי נוכלים אשר נקטו בתכסיסי עורמה, שאפשרו להם להשבע, לא לשקר ולצאת כשידם על העליונה. להלן, דוגמא אחת, אשר על ידה נבאר את מחלוקת הפוסקים לגבי שבועת "קניא דרבא".

המוכר הערמומי והקונה התמים: בעל ה"חוות יאיר" (שו"ת סי' ס"ט) נדרש לעניין, כאשר קונה תמים התלון בפניו על מוכר ערמומי, אשר ביקש למכור לו דירה תמורת סכום מופרז. כדי לשכנעו נשבע לו המוכר, כי אם יבקש מאן דהוא היום לשלם לו שלש מאות רובל בעבור דירה זו, לא ימכרנה לו. הקונה התמים השתכנע, ושילם על הדירה שלוש מאות ועשר רובל...

בעל ה"חוות יאיר" קבע, כי זו היא שבועת שקר. שכן, אמנם המוכר התכוון לעמוד בשבועתו, אך מאחר שבעניי הקונה שבועה זו נועדה להוכיח את ערכה הרב של הדירה, בעוד שהדבר כלל אינו נכון, הרי זו שבועת שקר.

לדעתו, תקנת חכמים נועדה למנוע מן הרמאי לרמות את עצמו בחשבו, כי תחבולתו גורמת לכך ששבועתו אינה שבועת שקר, אך למען האמת, שבועת שקר היא שבועתו.

על דעתו זו של ה"חוות יאיר" חולקים גדולי האחרונים (המהר"י בן לב ח"ב סי' פ"ח, רבי בצלאל אשכנזי שו"ת סי' ל"ב, ה"מחנה אפרים" הל' שבועות סי' ז) המבארים ומוכיחים, כי אין ניתן להחשיב את שבועת המוכר כשבועת שקר, אך ורק בגלל מחשבת הקונה, אשר סבר כי מטרת השבועה היא להוכיח את ערכה הרב של הדירה. לדעתם, כוונתו ומחשבותיו של המוכר אינן משועבדות לאחרים. ומאחר שלא היה שקר בשבועתו, משום שבאמת ובתמים הוא התכוון שלא למכור היום את דירתו תמורת שלש מאות רובל, נחשבת שבועתו אמת. לדעתם, תקנת חכמים להישבע על דעת בית דין היתה חיונית אף מצד ההלכה, ולא רק כדי שהרמאים לא ירמו את עצמם, שהרי, לולי תקנה זו, אין שבועה מעין זו נחשבת כשבועת שקר. אך לאחר שהוא מקבל על עצמו להשבע ללא תחבולות, אם יעשה כן, נחשבת שבועתו לשבועת שקר [עיי"ש עוד שנחלקו במקרה שאדם נשבע על דעת חבריו שעשה לו טובה, אם באופן זה הערמה נחשבת לשבועת שקר].

דף כט/ב שבועה

כשהנודע ביהודה נאלץ להרגיע את קיסר בוהמיה הזועם

בספר השאלות והתשובות לבעל ה"נודע ביהודה", אנו מוצאים שאלה דחופה שהריץ "האדון קייזר קעניגליכן רעוויזאר טראנזלאטר אויך קונסיסטראלישר צענזער" בפקודת מלך בוהמיה "ווירדיגי קונסיסטאריום טיטל ירום הודו", אל רבי יחזקאל לנדא זצ"ל, רבה של פראג.

תפקידה של השבועה: השבועה נועדה למיצוי האמת המזוקקת. אדם כשר הנשבע בשמו של הקב"ה - לא ישקר. כדי להעצים את ייראתו של הנשבע ולהקטין את הסיכויים של שבועת שקר, תקנו חכמים, כפי שנלמד בשבוע הבא בע"ה, כי עליו להשבע כשבידו חפץ של מצווה, בדרך כלל ספר תורה. באותה שעה אף מעמידים לפניו נאדות עשויים עור, כדי להעביר לו מסר מרתיע, כי אם ישקר, יהא גורלו כשל נאדות אלו, אשר בעבר הכילו בשר ועצמות, וכשם שעתה הם ריקים מתוכן, כך גם הוא יתרוקן מכל ממונו (ויקרא רבה פרשה ו').

אין נשבעים בספר תורה אלא עם ס"ת: זאת למודעי, כי אין נשבעים בספר התורה, אלא עם ספר התורה. ספר התורה אינו חלק מן השבועה, וכהגדרת הראשונים (רמב"ן

שבועות מא"א), הוא אף אינו נכלל בדיני השבועה, כי אם בטכסיסי השבועה.

קיסר בוהמיה נזקק לסוגיה זו, אחר שגונב לאוזניו, כי יהודים שנאלצו להשבע בערכאות הנוכרים, כשספר תורה בידם - כדרישת השופטים, נהגו להביא עמם ספרי תורה פסולים כדי להקטין במעט את בזיון התורה הנאלצת להשתתף בערכאות. הקיסר קצף על כך, משום שיועציו המשפטיים סיברו את אוזניו, כי שבועת יהודי על ספר תורה פסול כלל אינה שבועה. ויחרה אפו של הקיסר על נתיניו השמים את חוקיו ללעג וקלס.

הגאון בעל ה"נודע ביהודה" (שו"ת מהדו"ק יו"ד סי' ע"א) הבהיר לקיסר ירום הודו, כי מן התורה, גם שבועתו של הנשבע ללא ספר תורה שבועה מעולה היא, ואף טרח להביא ארבעה עשר סימוכין מן התנ"ך כדי להפיס את דעתו של הקיסר הזועם.

בין ראיותיו כתב ה"נודע ביהודה", כי בכל מסכת שבועות לא הזכירו חכמי התלמוד את הצורך בהחזקת ספר תורה בשעת השבועה כדי להקנות לה תוקף, כי אם בשעה שהוא נשבע בפני בית דין, כדי להגביר את ייראתו. אולם, בשאר השבועות שאדם נשבע שלא בפני בית דין אין כל צורך בספר תורה, ועם זאת, כל חומר שבועה עליו.

כתובת המערכת

רחוב הרב וגמן 1 ת.ד. 471 בני-ברק
טל. 03-6160657 פקס. 03-5780243

מחלקת מנויים

המעוניינים להצטרף למנויי "מאורות הדף היומי" בעברית או באנגלית

מנוי בדואר: נא לפנות לטל. 03-616-06-57

מנוי בדואר אלקטרוני: נא לפנות - dafyomi@hadaf-hayomi.com

hayomi.com

מנוי בפקס: נא לפנות לפקס 153-3-5748272

נקודות הפצה בחו"ל

ארצות הברית:

ניתן לקבל את הגליון

"מאורות הדף היומי" בעברית או באנגלית

מידי שבוע בדואר לפרטים בטל. 718-253-6218

ניו ג'רסי: משפ' פרי 201-871-5850

לוס אנג'לס: הר"ר שמואל לוינגר 818-5098880

אנגליה (לונדון): יחזקאל אברם (+44) 8700-416000

מנצ'סטר: שמואל קאהן 07976402928

קנדה מונטריאל: הר"ר שמואל צבי לקס 514-2744160

טורונטו: הר"ר דניאל כאהן 416-182-3848

אוסטרליה: הר"ר יחזקאל בראון 613-95300217

בלגיה: הר"ר יעקב סנדרוביץ 0475-263759

ברזיל: הר"ר יהושע פסטרנק 011-30513955

ונצואלה: הר"ר סעדיה שוקורן 552-66-25 (0058212)

מכסיקו: הרב שאול מלאה 251-02-46 (0052555)

צרפת: הר"ר יהודה בוכינר 333-88140301

שווייץ: הר"ר רפאל מוסבקר 014620030

"מאורות הדף היומי"

בית המדרש למגיד שיעור דף היומי, סוכטשוב

בשורה לתושבי רמת גן

הננו שמחים להודיע כי זכינו ב"ה

לייסד שיעור חדש בסוגיות הדף היומי במשרדי "ראמגם"

בורסת היהלומים בניין יהלום קומה א' בשעה 12:45-13:30 בצהריים

ע"י מגיד השיעור מרבני בית מדרשנו

הציבור מוזמן

"מאורות הדף היומי"

בית המדרש למגיד שיעור דף היומי, סוכטשוב

בשורה לתושבי

קרית הרצוג - ב"ב

הננו שמחים להודיע כי זכינו ב"ה

לייסד שיעור חדש בדף היומי בביהכ"נ "שירת ישראל"

שע"י קהילת "עץ חיים" רח' הגליל 10

בשעה 8:15 בבוקר

ע"י מגיד השיעור

הרה"ג גד קדוש שליט"א

הציבור מוזמן

לעילוי נשמת

הר"ר בצלאל שורץ ז"ל

ב"ר יצחק ז"ל נלב"ע ט"ז שבט תשמ"ח

ומרת מלכה שורץ ע"ה

ב"ר אברהם ז"ל

נלב"ע י"ז אדר א' תשנ"ה

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצחו ע"י ידידיו

הר"ר יצחק שורץ ומשפ' שיחי - פ"ת

לעילוי נשמת הר"ר גרשון ז"ל ב"ר בצלאל ז"ל

ולעילוי נשמת יהודה ז"ל ב"ר אליהו ז"ל

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצחו ע"י משפחותיהם